

JEREMIAH PHILLIPS — PIONÉRMISJONÆR BLANT SANTALENE

av

JOHAN NYHAGEN

Når vi i Norge er godt orientert og vet mer om santalene enn om noe annet folk av samme art, henger det sammen med den innsats som er gjort iblant dem av den kristne misjon.¹ Santalmisjonens arbeid i India rommer lysende skikkelser som Skrefsrud, Børresen, Bodding og mange flere, og santalfolket er kommet oss inn på livet gjennom disse våre utsendinger. De gjorde en kjempeinnsats.

Men skandinavene er ikke alene om å drive misjon blant santalene. De var heller ikke de første. Og det var om noe av den innsats som ble gjort *før* og *ved siden* av våre misjonærer at denne artikkel skulle handle. Vi vil så langt det er mulig belyse santalmisjonsarbeidets genesis, og dermed også sette Skrefsruds og Børresens arbeid i den rette sammenheng og perspektiv.

Skandinavene var altså ikke de første. Før Skrefsrud så dagens lys var amerikaneren *Jeremiah Phillips* i kontakt med santalene.

Phillips var født i Plainfield, New York, USA, den 5. januar 1812. Han vokste opp i et hjem som var sterkt religiøst.² Foreldrene tilhørte en utbrytergruppe fra Baptistsamfunnet som kalte seg «Freewill Baptists». Dette samfunn ble grunnlagt i 1780 av predikanten Benjamin Randall (f. 1749). Han sto som leder til sin død i 1808. Navnet Freewill Baptists ble vedtatt som offisielt navn omkring 1800. Før den tid gikk de under forskjellige navn som «new lights», «general provisioners», «open communionists», «randallites» og «freewillers».³

Som flere av navnene antyder, var det den kalvinistiske predestinasjonslære de gjorde opprør mot og tok avstand fra. Det som motiverte Randalls endrede syn i spørsmålet var de store vekkelser han opplevde og ble redskap til.⁴ I 1820 ble denne kirke organi-

sert og frem til borgerkrigen hadde samfunnet sin gullalder. Freewillbaptistene ble imidlertid aldri noen stor gruppe. I 1911 ble de slått sammen med partikularbaptistene, (i Amerika ofte kalt regularbaptistene), og ble en del av Northern Baptist Convention.⁵ Opposisjonsgrupper til sammenslåingen har imidlertid senere organisert seg og omfatter i dag ca. 175 000 medlemmer.⁶

Jeremiah Phillips' barndom og ungdom falt i freewillbaptistenes gullalder, og helt fra unge år levde han med i bevegelsen. Han ble døpt da han var 9 år gammel. Hans far var bonde, men Jeremiah ga alt som ung gutt uttrykk for at han ikke tenkte å gå i farens fotspor. Han la for dagen stor lyst til å lese, og faren sendte ham senere til Hamilton Literary and Theological Institute i staten New York. Der ble han noen tid, men fullførte ikke sine studier.⁷

Mens han var student der fikk skolen besøk av den engelske misjonær Amos Sutton som var hjemme på ferie, og som tidlig på året 1833 besøkte Amerika.⁸ Phillips ble dermed levende engasjert i misjonen. Sutton var sendt til India i 1824 av en gruppe i England som gikk under navnet «General Baptists». Det var en tilsvarende gruppe til freewillbaptistene i USA.⁹ Generalbaptistene organiserte et eget misjonsselskap i 1816 og hadde misjonsmark i Orissa.¹⁰

Suttons besøk i Amerika i 1833 skapte stor interesse for ytre misjon. Freewillbaptistene hadde til da ikke begynt noe ytre-misjonsarbeid, men nå ble de for alvor engasjert. Sutton besøkte mange av menighetene og ut på sommeren talte han på deres årsmøte. Der var Phillips til stede. Han hadde gått ca. 150 engelske mil tilfots for å høre Sutton igjen, og da offerskålen ble sendt rundt, la han en lapp i den. På lappen sto det: «Jeg gir meg selv».¹¹

Møtet med Sutton gjorde at Phillips etter en stund avbrøt sine studier. Misjonskomitéen ville at han skulle reise ut til misjonsmarken i følget med Sutton som etter planen skulle vende tilbake til India høsten 1835. I august det året ble Phillips antatt som misjonær, giftet seg, og gjorde seg ferdig til å ta avsted. I reiseselskapet var det også et annet ungt ektepar, Eli Noyes og

hans kone. I februar 1836 steg de i land i Calcutta og reiste videre til Orissa hvor de fikk sin arbeidsplass på generalbaptistenes felt.¹²

Det språk de først gikk i gang med å lære var Oria. Men misjonsmarken lå slik til at også bengali ble talt der, og Phillips ble etter noen år fortrolig med begge disse språk som hører til den indo-europeiske gruppe.

Men i distriktet hvor de slo seg ned var det også mange stamfolk som talte språk av helt annen opprinnelse. Blant disse var en mengde santaler. Ca. 40 % av befolkningen i den innfødte staten Majurbhanj var på den tid santaler, og det var denne befolkning de nå lærte å kjenne.¹³ I 1840 publiserte Eli Noyes en lang og uhyre interessant artikkel om santalfolket. Han skildrer møtet med dem, omtaler sed og skikk, språk og religion. Han gir også enkelte prøver på språket.¹⁴ Han ville uten tvil ha blitt en utmerket pionérmisjonær, ikke minst på grunn av eminent språk-talent.¹⁵ Men sykdom tvang ham hjem etter 2–3 år. Han vendte tilbake til Amerika allerede i 1841.¹⁶

Det ble Phillips som ble Noyes' ettermann når det gjaldt å utdype kjennskapet til santalene. Men det ble til å begynne med satt alvorlige hindringer for hans iver. Området han oppholdt seg i var meget usunt. Først døde hans lille datter, og like etter bukket hans kone under for tropesykdommer. Han måtte begrave henne uten assistanse av andre misjonærer. Selv ble han etter dette dødssyk av malaria. Det var ingen effektiv hjelp å få på stedet, men han ble reddet ved at en av de innfødte sendte bud til misjonærene i Cuttack. Han skrev følgende på et palmeblad: «Mama Phillips er død, papa Phillips er meget syk, og hvis dere ikke hurtigst mulig kommer og hjelper ham, vil han også dø.» I halvbevisst tilstand ble han fraktet på en båt ned elva til Cuttack. Der ble han pleiet og hjulpet igjennom sykdommen.¹⁷

Han giftet seg senere og fikk mange barn.¹⁸ Fem av dem ble misjonærer i India, deriblant en sønn som var utdannet lege. I 1854 hadde Phillips et nervøst sammenbrudd og i begynnelsen av 1855 måtte han forlate misjonsmarken.¹⁹ Han reiste hjem til Amerika, kjøpte seg en farm i Midt-Vesten, og regnet ikke med å komme til India igjen. Men etter noen år bedret hans helse seg

slik at han i 1865 brøt opp fra sitt hjemland og kom tilbake til sin gamle arbeidsmark i Orissa.²⁰

Santalarbeidet hadde ligget nede i de årene Phillips var hjemme. Det han hadde strevd med å få oversatt til santali og trykt, noe vi skal høre mer om senere, var blitt liggende uenset. Misjonærer som kom ut i 1863 fant bortgjemt i hans bungalow et stort lager av bibeldeler som ingen hadde brydd seg om.²¹ Phillips gjorde nå i en periode på 14 år en stor og betydningsfull innsats. Men i 1879 måtte han på grunn av nedbrutt helse reise tilbake til sitt hjemland, og der døde han før året var omme.²² Da var han for lengst kreert til Doctor of Divinity av Bates College, Maine,²³ og før han dro fra India hadde den indiske regjering offisielt gitt uttrykk for sin takknemlighet til ham for hans innsats blant santalene.²⁴ Ved hans død ble han omtalt i nekrologer både i tidskrift og i dagspressen der ute.²⁵

Det var i 1845 at det ble alvor i Phillips' studier av santal-folket og deres språk. Han gjorde seg i årene fremover gjeldende både som sosialreformator, evangelist og språkmann. Det vil i denne artikkel ikke bli anledning til å gå i detalj med alle sider av hans arbeid. Vi vil konsentrere oss om hans innsats som språkmann og den betydning det hadde for de øvrige santalmisjoner. Det var på dette område han knyttet den sterkeste kontakt med misjonærene i Santalistan og med Skrefsrud i særdeleshet.

Men før vi gjør det, vil vi kort peke på enkelte sider ved hans arbeid som sosialreformator og evangelist. Det er allerede nevnt at Phillips, da han forlot India siste gang, fikk en offisiell takk fra guvernøren. Den omtalte i første rekke hans innsats for almenutdannelse blant santalene. Her har Phillips æren av å ha åpnet den første skole for dette folk. Det var i byen Jellasore i 1845.²⁶ I årene fremover ble skoler åpnet på mange nye steder. I 1854 ble han av regjeringen innvilget hjelp til skolene, samtidig som han la frem for myndighetene «a very interesting account of the origin, character and habits of the Santal race».²⁷ Det er verdt å påpeke at dette var før santalopprøret i 1855 og før G. U. Yule's storslåtte plan om skoleutdannelse for santalene ble lagt fram for

ledelsen av East India Company i London,²⁸ en plan som var anbefalt av guvernøren av Bengal. Det er sannsynlig at denne beretning fra Phillips har hatt avgjørende betydning for generalguvernøren, Lord Canning i hans positive holdning til Yule's plan, som ble oversendt til London 31. desember 1856.²⁹ I 1866 åpnet Phillips en lærerskole med 30 elever og til driften hadde han fått støtte av regjeringen.³⁰ Da var antallet av skoler i distriktet kommet opp i 40, og barneantallet var ca. 700.³¹ I 1872 ble 30 nye skoler åpnet med støtte fra det offentlige.³² I de regjerings-skoler som etter hvert ble satt i gang, gjorde Phillips anstrengelser for å få de bibeldeler som fantes på santali anerkjent som tekstbøker, og fikk det innvilget fra høyeste hold.³³ Da fru Børresen i 1869 hadde vanskeligheter med å holde pikeskolen på Ebenezer gående, fikk hun «som gave» fra Orissamisjonærene 4 foreldreløse piker som skulle danne grunnstammen i hennes skole.³⁴ Om dette sier en av baptistmisjonærene:

«The Missionaries wrote an earnest request for some Christian girls to be missionaries among the Santal women and children, saying there was not a single Christian female in the mission. Miss C. was glad to send a little colony of her good girls to do God's work in that needy place.»³⁵

Da Skrefsrud i 1874 tok opp tanken om å anlegge en kristen koloni, kunne han høste lærdom av liknende tiltak som var satt i gang av Phillips mange år tidligere. Phillips begynte alt i 1850 å sysle med tanken om å skaffe de kristne santalene og slike som var interessert i den kristne religion, et sted å slå seg ned, hvor de beskyttet for overgrep kunne skaffe seg det de trengte til livets opphold.³⁶ I 1852 overtok han fra kongen av Majurbhanj et område på vel 800 mål til dette formål, for det meste udyrket land.³⁷

Kolonien skulle være en jordbrukskoloni, og for å hjelpe nybyggerne de første vanskelige årene, opprettet Phillips et lånefond, men sikket ellers på selvunderhold. Men kolonien skulle også være en kristen koloni. All hedensk gudsdyrkelse var forbudt og regler for kristen livsførsel ble utformet.³⁸

Da Skrefsrud og Børresen ca. 30 år senere fremmet sine koloniplaner, riktignok i atskillig større målestokk, finner vi igjen det samme mønster.³⁹

I 1866 opplevde Orissa og deler av Bengal en av de største hungersnødskatastrofer som India noen gang har vært offer for.⁴⁰ Den offisielle statistikk regnet med 1 500 000 døde,⁴¹ og man kan med sikkerhet gå ut fra at antallet var atskillig større. Det var en forferdelig tid for Orissamisjonærene. De forteller at folk i fortvilelse hugg armer og ben av sine nærmeste døde slektninger for å få noe å stille sin hunger med. Folk døde i hundrevis inne på misjonsstasjonene og luften var fylt av stanken av de døde. Politiet hadde ordre om å kaste likene i elva så hurtig som mulig, og utenfor Phillips' misjonsstasjon var det en stor «Potter's Field», en fellesgrav, hvor daglig mange fikk sin siste hvileplass.⁴²

Phillips engasjerte seg med en gang i hjelpearbeid. Han henvendte seg til regjeringen og fikk økonomisk støtte.⁴³ Han appellerte til vennene i Amerika,⁴⁴ og til offentligheten i India gjennom pressen.⁴⁵ Når Indian Home Mission's pionérer i liknende situasjon i 1874 sto overfor de samme problemer, hadde de også *her* erfaringer fra Phillips' arbeid å bygge på.

Som evangelist og menighetsbygger oppnådde ikke Phillips den rivende utvikling som nabomisjonærene i Santalistan. En av grunnene til det var at han ikke fikk hjelpere hjemmefra, til tross for innstendig bønn om det.⁴⁶ En annen grunn er at han sannsynligvis stillet større krav til dem som skulle døpes. Man hører om santaler som i lang tid hadde vært aktivt med endog i bønnemøter, uten at de ved dåp var innlemmet i menigheten.⁴⁷ Misjonsprest Anders Malme som i 1945 skrev en fremstilling av Santalmisjonens historie, peker på et tredje moment. Han sier:

«The Freewill Baptist Foreign Mission Society satte det meste av sin kraft inn på å vinne hinduene, og de som ble kristne, enten de var hinduer eller santaler, ble alle samlet i en menighet. Man undres derfor på om det ikke var santalenes uvilje mot å være sammen med andre raser som i virkeligheten var grunnen til at det ikke lyktes for de strevsomme misjonærer å vinne inngang blant santalene.»⁴⁸

Malme uttaler seg vel her *for* negativt om Phillips' menighetsbyggende arbeid, og Olav Hodne har i en artikkel som han kaller «Banebrytere for evangeliet blant santalene», gitt en atskillig mer positiv vurdering. Han sier:

«Misjonær Phillips og Orissamisjonærenes arbeid blant santalene har vært av stor betydning, ikke bare direkte for santalarbeidet i Orissa hvor en livskraftig santalkirke er vokset frem, men også indirekte ved det grunnleggende forarbeid som ble gjort og som senere santalmisjonærer kunne dra nytte av.»⁴⁹

Men Malme har satt fingeren på noe meget vesentlig, noe som Skrefsrud sikkert har tatt lærdom av: *I arbeidet blant santalene er det en nasjonal folkelig linje som fører frem*. At Skrefsrud nok også var motivert for dette ut fra hjemlige forhold, er en sak for seg. Bruken av morsmålet var vesentlig i denne sammenheng, og dermed er vi ved den siden av Phillips' arbeid som vi særlig skal konsentrere oss om.

Da Phillips begynte studiet av santali, tok han fatt på et språk som var av en helt annen struktur enn de språk han til da hadde hatt befatning med. Santali hører til en gruppe språk som man nå gjerne omtaler som mundaspråkene. Tidligere bruktes betegnelsen kolariske språk. Disse språkernes slektskap med språk i Burma og på Malakka halvøya er nå et anerkjent faktum, og til sammen betegnes de som austro-asiatiske.⁵⁰ Mens de nord-indiske språk han kjente var bøyningsspråk, var santali agglutinerende. På den tid Phillips begynte å arbeide med santali var mundaspråkene et helt ukjent område. Ingen visste hvor utbredt de var, eller hvor store folkegrupper det dreide seg om.⁵¹ En antydning om at det var flere santaler enn han fra først av regnet med, fikk Phillips da en sveitsisk misjonær, Frederic Hurter, mer enn 200 engelske mil borte, lot høre fra seg. Han holdt til i Bhagalpur i Nord-Bengalen (nå Bihar), og hadde truffet på santalene der.⁵²

Foruten Hurter hadde et par andre baptistmisjonærer i Monghyr, A. Leslie og J. Parsons, reist en del blant santalene på Bhagalpurtraktene,⁵³ og hadde lært litt santali, men ingen av disse fikk

noen betydning for utforskningen av språket. Det var bare et overfladisk kjennskap de hadde til det.

Andre bevis for at santalene nå begynte å bli kjent er en artikkel i *Journal of Asiatic Society of Bengal* i august 1841. Den er skrevet av en katolsk misjonær i Bengal, Rev. R. de Rodt. Han hadde reist en del blant stammefolkene og forteller om mundaer, larka-koler og santaler. Han gjør oppmerksom på nødvendigheten av å begynne misjonsarbeid blant disse stammene, som var under sterk påvirkning fra hindusamfunnet.⁵⁴ Men det ble ikke til at katolikkene satte i gang noe arbeid blant santalene på det tidspunkt og et forsøk i 1879 på å få fotfeste i Santalistan mislyktes for dem.⁵⁵ De kom derfor heller ikke til å gjøre noen språklig innsats.

Det var Phillips som ble den første. I 1845 gjør han kjent gjennom *The Friend of India* og *The Calcutta Christian Observer*⁵⁶ at han var begynt på studiet av santali, og oppfordrer andre som måtte ha gjort liknende studier til å la høre fra seg. På denne oppfordring fikk han ingen reaksjon.⁵⁷ Han måtte foreløpig streve med problemene alene.

Et av de første spørsmål som meldte seg da han tenkte på å utgi litteratur på santali, var valg av alfabet. Det var flere muligheter. I India tales som kjent mange språk og man gjør bruk av mange alfabetsystem.⁵⁸ De indiske alfabeter Phillips kjente fra før var oria og bengali alfabetene. Begge har de sin rot i sanskritalfabetet, eller devanagri, «gudenes alfabet», som inderne kaller det. Det ville ikke vært unaturlig om han hadde gjort bruk av et av disse.⁵⁹ Det kom han også til å bestemme seg for etter en del famling. Til å begynne med brukte han imidlertid det latinske alfabet med noen diakritiske tegn.⁶⁰

Å bruke et av de indiske alfabeter var avgjort en fordel med tanke på de santalske hjelpere han skulle benytte seg av.⁶¹ Fra et fonetisk synspunkt kunne også indiske alfabeter ha en fordel. Santali følger stort sett hva man kan kalle en felles indisk fonetikk, og det vil si at man trenger flere bokstaver enn det latinske alfabet eier, for å få frem de lyder som er fonetisk relevante.

Når Phillips likevel til å begynne med benyttet seg av latinske

bokstaver, henger det vel sammen med at han syntes de indiske alfabetene var tungvinte å bruke. Dessuten ble han rådet til det av sine kolleger. Og siden santali ikke hadde vært skrevet før, behøvde han ikke å regne med at folket var forut inntatt mot et bokstavsystem fra Europa.⁶² Det var jo lenge før den nasjonale bevegelse gjorde seg gjeldende og den sterke antipati mot alt som kom fra utlandet var særlig artikulert.

Det gikk imidlertid ikke lenge før Phillips ga opp bruken av de latinske bokstaver. I 1850 innførte han bengalske skrifttegn.⁶³ Han sier at han nå var overbevist om at disse passet best.⁶⁴ Dessuten var det fra regjeringshold gjort oppmerksom på at de som forsøkte å skrive stammespråk som tidligere ikke hadde vært brukt i skrift, burde holde seg til et indisk alfabet.⁶⁵ Phillips holdt fast på bengalalfabetet hele sin tid som misjonær og hans arvtagere blant de amerikanske baptister fulgte i hans spor.

På langt sikt var det imidlertid ikke misjonærene i Orissa som kom til å bestemme utviklingen av santali som skriftspråk. For det første var santalene der atskilt fra hovedtyngden av santalbefolkningen som holdt til i Santal Parganas. Dessuten antok misjonsarbeidet her ganske andre dimensjoner og språkmenn av stort format fikk sitt virkefelt i Santalistan. Den største blant dem var Skrefsrud. Han kom når det gjaldt bruk av alfabet til å gå den omvendte veg av Phillips. Til å begynne med brukte han bengalalfabetet. Et interessant eksempel på det er et brev i baptistenes arkiv i London. Skrefsrud skriver våren 1869 til den lærde kjenner av sanskrit og bengali, sveitseren dr. John Wenger, om sitt arbeid med santalgrammatikken og søker råd og hjelp. I de eksemplere av santali han gir i dette brev, gjør han bruk av bengalske bokstaver.⁶⁶ Men vi har også andre bevis for at Ebenezer-misjonærene inntil 1872 benyttet dette alfabet. Det året ga Skrefsrud ut en sangbok, forøvrig den første bok trykt og gitt ut av Indian Home Mission. Boken var trykt med bengalske bokstaver, og flere av sangene var lån fra den sangbok Phillips i 1866 hadde gitt ut.⁶⁷

Men omkring 1872 må Skrefsrud ha skiftet mening i spørsmålet. Da hans grammatikk kom i 1873, hadde han tatt det la-

tinske alfabet i bruk. Bodding sier det var under innflytelse av C. H. Lepsius' Standard Alphabet av 1863, som han da hadde lært å kjenne.⁶⁸ Anglikanerne i nord hadde fra begynnelsen av holdt seg til det latinske alfabet. Om Skrefsrud nå hadde skiftet mening under tvil, ble han i hvert fall overbevist etter som tiden gikk. I et brev skrevet mange år senere, sier han:

«I have been now among the Santhals for upwards of 40 years and for a foreigner well acquainted with Bengali and Hindi, to say nothing about Sanskrit and other classical oriental languages and have largely occupied myself with linguistic pursuits and I can only look upon it as an evidence of the crassest ignorance in anyone to advocate the adoption of the Bengali or Hindi character in preference to the Roman for Santhali.»⁶⁹

Det første Phillips ga ut var en traktat på 8 sider. Det var i 1845 den kom ut, og han mener det er det første som overhodet er trykt på dette språk.⁷⁰ Det følgende år utvidet han traktaten til 12 sider. Den inneholdt da bl. a. de ti bud og Fadervår.⁷¹ I 1847 utga han en katekisme,⁷² og i 1848 kom Matteus-evangeliet.⁷³

I 1849 satte han seg i forbindelse med Calcutta School Book & Vernacular Literature Society som året etter ga ut to skolebøker som han da hadde ferdig,⁷⁴ og i 1852 kom på samme forlag hans grammatikk *An Introduction to the Santal Language*.⁷⁵ Før han reiste hjem i 1855 hadde han ferdig i manuskript Markus, Lukas og Johannes evangeliene, og av Det gamle testamente, Genesis og en del av Exodus.⁷⁶ Da han kom tilbake i 1865 tok han fatt igjen, og alle de nevnte manuskriptene gikk i trykken.⁷⁷ I 1866 kom dessuten den tidligere omtalte sangboken.

Av særlig interesse var en lesebok som Phillips ga ut i 1868. Den inneholdt santalenes tradisjoner sammen med skapelsesberetningen etter 1ste Mosebok slik at santalene kunne sammenlikne denne beretning med hva deres egne tradisjoner inneholdt om skapelsen.⁷⁸ I 1869 ga han ut *Scripture Selections*, bibelvers fra Genesis, Exodus, Salmene, Ordspråkene og Matteus.⁷⁹ Manuskriptet til denne boken finnes i Serampore College Library, Serampore, West Bengal.⁸⁰

Når en misjonær stilles overfor den oppgave å overføre Guds ord til et språk og et folk som står i en helt annen kulturell sammenheng enn hans egen, stilles han overfor en kjempeoppgave. Og i særdeleshet når han som Phillips har med et språk å gjøre som er uten litteratur og alfabet, og hvor heller ikke beslektede språk er grammatisk behandlet.

Mens bibeloversettere blant de større kulturfolk i India hadde språk å oversette til som hadde århundregammel litteratur og en utviklet religiøs terminologi, selv om dette selvfølgelig i seg selv bød på problemer, måtte Phillips begynne på bar bakke. For uten å være et språk av helt annen struktur enn grunnspråkene, gjør i santali andre fenomener seg gjeldende, som det skulle atskillig filologisk innsikt til for å mestre. Disse problemene kan bare antydes her.⁸¹ Santali skiller mellom det som er besjelet og det som ikke er besjelet. Det påvirker hele den verbale konstruksjon. Videre har man fenomener som eksklusive og inklusive pronomener og et så utpenslet verbalsystem at Skrefsrud sier det overgår både tyrkisk⁸² og sanskrit. Skrefsruds refleksjoner over grammatikken bringer ham til å mene at santalene tidligere må ha stått på et meget høyere stadium i sin sivilisasjon enn da misjonærene lærte dem å kjenne. Om språket sier han i den forbindelse:

«Europæiske Lærde, som var vant til at se op til Græsk og Latin, som de eneste Sprog værdt at beundre — indtil Sanskrit ble bekjendt og overskyggede vore to europæiske klassiske Sprog — vilde falde i Staver af Forbauselse, naar vi fortæller dem, at Santalsproget i grammatisk Henseende overgaar endog Sanskrits Formrigdom og Formfuldendthed.»⁸³

Men selv om santali var rikt på grammatiske tider og andre uttrykksmidler, så er hele språkets struktur innstilt på å uttrykke det konkrete og spesielle. Det er fattig på generelle og abstrakte begreper.⁸⁴ Det er ingen vanskelighet å finne ord for å gjengi partiarke Jakobs mange bukker, enten de var flekkete, stripete eller prikkete. I en slik situasjon kan man velge og vrake blant de mange muligheter, men skal man oversette en teologisk avhandling som f. eks. Romerbrevet, føler man straks vanskelighetene.

Man leter forgjeves etter ord som samvittighet, rettferdiggjørelse, barnekår, for å nevne noen. Men selv om det fantes ord, var problemet å få dem tømt for deres hedenske innhold og gjøre dem brukbare til å uttrykke de bibelske sannheter.⁸⁵

Hvordan grep så Phillips disse språkproblemene an?

Med unntakelse av språkprøvene i *The Calcutta Christian Observer* som allerede er referert til og hans grammatikk av 1852 som det finnes et eksemplar av i Universitetsbiblioteket i Oslo, har det ikke vært mulig å oppspore noen av hans mange publikasjoner som vi allerede har omtalt. De språkprøver som det materialet vi kjenner, gir oss, viser at Phillips hadde avgjorte evner for den oppgave han hadde påtatt seg. At han, som prøvene fra 1846 viser, hadde vanskeligheter med fonetikken, er forståelig. Særlig fenomenet med «checked consonants» (glottal stops) var en hård nøtt å knekke.⁸⁶ Det er Skrefsrud som har æren av å ha klarlagt disse fonetiske problemer.⁸⁷ Men forøvrig viser grammatikken at han hadde gjort stor fremgang i forståelsen av språkets struktur, og man må være enig med Bodding i at den er «a creditable piece of work».⁸⁸ Den var ferdig 7 år etter at han for alvor begynte studiet av santali, og i den tiden hadde han altså satt seg inn i både oria og bengali, og hadde sin hovedoppgave blant folk som talte disse språk. Han var en ualminnelig flittig mann. Hans svigerdatter forteller hvordan han de varmeste dagene ute i India kunne legge hodet mellom hendene og hvile seg et øyeblikk, men pleidde, for ikke å tape for mye tid, si til sønnen: «James, vekk meg om ti minutter.»⁸⁹

Det har spesiell interesse å studere hans valg av ord når det gjelder oversettelse av sentrale bibelske begreper. Det vil imidlertid føre for langt å gå i detaljer. Vi vil her begrense oss til hans valg av ord for *Gud*, et uhyre viktig spørsmål som opptok santalmisjonærene sterkt gjennom mange år. Og santalmisjonærene er som kjent ikke alene om å debattere det spørsmålet. Liknende diskusjoner hadde de blant tamulerne i Sør-India, hvor den kjente danske misjonær, professor L. P. Larsen, var en av de sentrale personer,⁹⁰ for ikke å nevne kinamisjonærene som hadde en hundre år lang debatt før de kunne bli enige.⁹¹

For Phillips var det flere veier å gå. Han kunne låne fra andre kulturspråk i India, eventuelt fra de bibelske grunnspråk, eller fra engelsk som i stadig sterkere grad strømmet inn i de indiske språk, slik som vi opplever det her i landet.

En annen utveg var å konstruere ord etter de lover for ord-dannelse som finnes i språket, en veg lite benyttet av andre enn Skrefsrud og Bodding.

En tredje måte var å ta ord som språket allerede eidde og legge nytt innhold inn i dem.

Da Phillips skulle finne et ord for Gud, valgte han å låne det fra bengali. Det var ordet *Isor*. Ordet kommer fra sanskrit og sanskritsformen er Ishwara eller Parmeshwar. Med fonetisk tilpassing er det brukt i de fleste nord-indiske språk for å gi uttrykk for skaperguden.⁹² Phillips må ha valgt det i bevisstheten om, at av de ord som kunne komme på tale, var dette det som egnet seg best til å gi uttrykk for det bibelske *elohim* og *theos*. Han kjente nemlig til at santalene egentlig brukte to andre ord for Gud: *Cando* og *Thakur*.

Cando er også låneord i santali, og er av sanskrit opprinnelse, men i motsetning til *Isor* var det naturalisert i språket og hadde hjemstavnsrett. Det betegner solen (eventl. månen), men brukes av santalene også for å betegne skaperguden.⁹³ Vi kan gå ut fra at Phillips har vært klar over dette. Hans medarbeider Noyes skriver nemlig i 1840 i en beretning om santalfolket:

«I was not able to learn that their language contained any other name to express the Supreme Being than that which they apply to the sun.»⁹⁴

Når Phillips ikke benytter dette ordet *cando*, som i mange år ble brukt av anglikanerne og den skotske frikirkes misjonærer, er det sannsynligvis fordi han var engstelig for de konsekvenser en slik bruk kunne ha.

Det tredje ordet, *Thakur*, var også kjent for Phillips. Han hadde støtt på det i den versjon av tradisjonene som han hadde nedtegnet, og ga ut i 1868.⁹⁵ Når Phillips heller ikke gjorde bruk av *Thakur*, er det ganske sikkert fordi det i bengali bruktes for å betegne en hindu avgud.⁹⁶

Det vitner om selvstendighet når han fastholdt bruken av Isor til tross for at Skrefsrud fra 1872 gikk til kamp både mot Isor og Cando, som han mente begge var ubrukelige. Phillips på Skrefsrud som autoriteten når det gjaldt santali. Det ser vi av et uhyre interessant brev som han skrev etter sitt første besøk på Skrefsruds Ebenezer i 1869. Han er full av beundring for Skrefsruds muntlige og skriftlige bruk av santali.⁹⁷ Det førte til at Phillips lot være å trykke opp igjen sin egen grammatikk da han under besøket fikk se hva Skrefsrud hadde gjort ferdig av manuskript til grammatikken,⁹⁸ men det rokket likevel ikke hans standpunkt i det viktige oversettelsesspørsmålet om navn for Gud.

Som bakgrunn for den diskusjon som oppsto, er det interessant å følge Skrefsrud i hans syn på spørsmålet. Han hadde allerede før han slo seg ned i Benagaria i 1867 syslet atskillig med santali. I brev til sin svigerfar skrevet i mai 1867 sier han:

«Djevelen finne vi mere en let i deres maran buru, og Gud i deres cando, uaget cando er Solen, som de holde for Gud.»⁹⁹

Men Skrefsrud aksepterte aldri bruken av dette ord. Derimot ga han de første årene sin tilslutning til bruken av Isor, ordet som Phillips hadde valgt. Skrefsrud forteller at E. C. Johnson, baptistmisjonæren som han og Børresen sluttet seg til, brukte dette ord,¹⁰⁰ og bibeldeler og sangbøker fra baptistene hvor Isor var brukt, ble i mange år benyttet av Ebenezermisjonærene.¹⁰¹

Så sent som i september 1871 kom det en artikkel av Skrefsrud i *The Christian Spectator*, «The Santal Names for God and the Sun». Her konkluderer han med å si:

«Now the word *Isor* is accepted as the equivalent for God amongst Missionaries to the Hindu population, so that I presume, it may be used with comparative safety, whereas the word *Chando* has enjoyed no such general acceptance.»¹⁰²

Men omkring denne tid nedtegnet han den versjon av tradisjonene som han mange år senere ga ut, «The Traditions and

Institutions of the Santhals», og her var ordet Thakur brukt for skaperguden.¹⁰³ Det gjorde at Skrefsrud skrev en ny artikkel i samme tidsskrift et halvt år senere, *The Proper Santhal Term for God*. Han hadde da undersøkt ordet grundig både etymologisk og semantisk og gikk avgjort inn for bruken av det. Han konkluderer med å si:

«'Thakur' is an aboriginal word, not a Sanscrit one. Probably no word commencing with a lingual letter is of pure Sanscrit origin, — I would therefore suggest to all Santal missionaries the propriety of adopting Thakur as the only correct term for God in Santalee.»¹⁰⁴

Dermed begynte en 30-års krig blant santalmisjonærene om bibelsk terminologi, og ordet for Gud var krumtappen i diskusjonen.

British & Foreign Bible Society hadde i 1868 gitt ut Matteus evangeliet oversatt av E. L. Puxley (f. 1836) misjonær i Church Missionary Society fra 1860 til 1867, og her var Cando brukt.¹⁰⁵ Phillips, som i 1870 ga ut det samme evangelium i ny utgave, fortsatte å bruke Isor. Begge deler protesterte Skrefsrud imot.¹⁰⁶ Våren 1872 skrev han til Bibelselskapets sekretær i Calcutta om det, og i brev til London litt senere kommenterer Calcuttasekretæren Skrefsruds brev:

«You will see from the Minutes, that we are in a little difficulty regarding the Santal Scriptures recently printed by the Society. Rev. Mr. Skrefsrud of the Baptist Mission protests most strongly against the use of certain terms for God, but other missionaries are as strongly in favour of them. They are supposed by some to teach adolatory, others say that the same objection lies against all the Indian translations of the Scriptures.»¹⁰⁷

Bibelselskapet søkte i den anledning råd hos dr. Wenger som etter de opplysninger Selskapets sekretær gir, skrev «a wise and judicious letter».¹⁰⁸ Hva innholdet av brevet var, er ukjent. Men hvis det er riktig det Skrefsrud skrev noen tid senere til en venn i Skottland, må Wenger ha gitt ham rett i hans kritikk. Skrefsrud skriver:

«One of the most learned here, dr. Wenger has pronounced our arguments conclusive.»¹⁰⁹

I 1875 tok Skrefsrud initiativ til en felleskonferanse for santalmisjonærer hvor dette spørsmål skulle drøftes. Han vendte seg både til den skotske frikirkes misjonærer¹¹⁰ og til anglikanerne¹¹¹ og baptistene. Fra baptistene møtte dr. Phillips.¹¹² Her gjorde Skrefsrud seg til talsmann for bruken av Thakur, men konferansen ville ikke uten videre bøye seg for hans argumentasjon. Som nevnt regnet Phillips med Skrefsrud som autoriteten fremfor noen annen, og det gjorde uten tvil også de andre misjonærene som var til stede. Når de likevel hadde vanskelig for uten videre å akseptere hans mening, hang det delvis sammen med Skrefsruds noe arrogante måte å argumentere på. Den mest betydelige av dem alle, ved siden av Skrefsrud, var skotten Andrew Campbell (1845–1919), en beskjeden mann med et sunt judisium, sier om Skrefsrud:

«He had us in the hollow of his hand and might have done whatever he liked with us if he had only come down from his pinnacle.»¹¹³

Resultatet av konferansens drøftelse av spørsmålet redegjør Phillips for i et brev til *The Morning Star*:

«A full agreement was not reached as to the best or correct word for God. It was left for further investigation and to be determined at a future meeting, six months or a year ahead.»¹¹⁴

Konferansen ba da Skrefsrud om å legge frem sine synspunkter skriftlig. I mars 1876 kom hans lille avhandling, «What is the correct Term for God in Santhali?» Et eksemplar ble sendt til Bibelskapets sekretær i Calcutta og i følgeskrivelsen ber Skrefsrud om et svar. Han sier i brevet at «the term you use for God in your Santhal Gospel according to St. Matthew is the last you could employ».¹¹⁵

Men verken Bibelskapet eller nabomisjonærene forandret sin praksis på grunn av Skrefsruds protest og striden fortsatte. Den

blusset opp igjen i 1880 ved en artikkel skrevet av Campbell. Han hadde i mange år brukt Cando, men var nå klar over at ordet ikke var brukbart. Han hevdet at det bare var to ord det kunne bli tale om, det persiske ord *Khuda*¹¹⁶ som ble brukt i urdu, og så Isor. I artikkelen som han publiserte i *The Indian Evangelical Review*, Madras, gikk han sterkt inn for bruken av Isor.¹¹⁷ Det er sikkert Campbells innlegg i debatten som fikk Church Missionary Society's misjonærer og dermed Bibelselskapet til å endre sitt standpunkt. Fra 1882 ga nemlig Bibelselskapet ut anglikanernes oversettelse i to utgaver, en hvor Cando var brukt og en med Isor,¹¹⁸ for så noen år senere helt å droppe bruken av Cando.

Det ville være ulikt Skrefsrud ikke å reagere, og det gjorde han både spontant og kraftig. Han kunne ikke vente til det tidsskrift som hadde trykt Campbells innlegg kunne ta inn hans motinnlegg, men han sendte det i stedet til *The Statesman & Friend of India*, Calcuttas største dagsavis. Artikkelen vitner om store filologiske kunnskaper og innsikt i santalsk mentalitet, men er skrevet med ikke liten polemisk brodd og sarkasme, noe som vi har sett var en fristelse for ham.¹¹⁹

Campbell svarte i et nytt innlegg. Han lot seg ikke overbevise av Skrefsruds argumentasjon, og følte seg såret av hans måte å skrive på.¹²⁰ Et nytt innlegg fra Skrefsrud pekte på sviktende logikk hos Campbell og konkluderer med å si at Thakur ikke er sanskrit, heller ikke av dravidisk opprinnelse. Det må derfor være et ekte kherwar eller kolarisk ord og slutter med å føye til:

«An indigenous word for God is too sacred an inheritance of any race, the one solitary relic, perhaps, left them out of so much lost precious truth, to be lightly cast aside by foreigners during the dependency of the people, and I for one am not prepared to undertake the grave responsibility of assisting in robbing the Santhals of their invaluable legacy — Thakur.»¹²¹

Etter dette skulle ingen ha trodd at Skrefsrud noen gang ville ha forandret mening i spørsmålet, men det skjedde faktisk, om ikke før, så 20 år etter denne debatt. I 1899 ble det på initiativ av Bibelselskapet holdt en konferanse på Ebenezer om samarbeid

i bibeloversettelsesarbeidet. Under denne konferansen la Skrefsrud frem et skriv hvor han gjorde rede for de innrømmelser han var villig til å gjøre for å få samarbeidet i gang. Han aksepterte nå bruken av Isor,¹²³ selv om han riktignok reserverte seg retten til å be om en alternativ utgave med Thakur som ord for Gud, til bruk i Indian Home Mission. Men den retten benyttet han seg ikke av, og han begrunnet heller ikke, så vidt man kan se, denne viktige innrømmelse som gjorde et samarbeid mulig. Men det var nok Bodding som fikk Skrefsrud til å gå med på bruken av Isor.¹²⁴

Et fornøyet glimt fra sluttfasen i den lange debatten får man av et brev som Bibelselskapets London-sekretær skrev i den forbindelse til sekretæren i Calcutta:

«I am glad to hear that you make some progress in your negotiations with the Rev. L. O. Skrefsrud. Speaking from experience you would require a considerable fund of patience in dealing with the matter.»¹²⁵

Konferansen på Ebenezer var slutten på 30-års krigen. Det var Phillips som seiret, selv om han da forlengst var borte.

Skal man så til slutt summere opp hva Phillips har betydd for kristendommens inngang blant santalene som sosialreformator, evangelist og språkmann, så er det ingen tvil om at han gjorde en banebrytende innsats. Det gjorde han i mange år «when you toiled alone», som Skrefsrud skrev til ham,¹²⁶ og da han i 1869 for første gang møtte Skrefsrud ble den aldrende misjonær tent påny for denne oppgave. I en gripende appell til sine venner hjemme om å gå mer helhjertet inn for oppgaven, sier Phillips:

«Nay, rather let my right hand forget her cunning, and my tongue cleave to the roof of my mouth, than that I forget to plead the cause and labor for salvation of these children of the forest, for whose souls no man has for ages thought!»¹²⁷

At Skrefsrud på sin side vurderte hans innsats høyt får vi et inntrykk av gjennom den inntrengende appell som han våren 1870 skrev til det amerikanske folk for å støtte opp om Phillips opprop. Han sier bl. a.:

«Before you I have a cause to plead, which is of the greatest importance . . . It is the cause of a noble Hill-race . . . among which you were the first to labour by your experienced missionary Dr. Phillips, who has been the instrument of inducing some of us to enter the field . . . having such talents for languages, such zeal for Christ, ready to suffer any thing in his cause, and such love to the Santhals, insomuch that he would rather give up his salary than be denied the privilege of preaching Christ to them.»¹²⁸

For å si det med en amerikansk vending: *Phillips blazed the trail!*

NOTER

¹ Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri 1939, s. 37: Sten Konow, Litt om den nordiske Santanmisjons Bidrag til Forskningen.

² Biografisk skisse i American Baptist Historical Society, Rochester, N.Y., USA. Det foreligger ikke noen trykt biografi om Dr. Phillips.

³ Norman Allen Baxter: History of the Freewill Baptists, s. 1.

⁴ Ibid., s. 121.

⁵ Ibid., s. 157.

⁶ H. Wakelin and Sir Kenneth Grubb (Editors): World Christian Handbook (1968) s. 121. Opposisjonsgruppene forente seg i 1935 og dannet The National Association of Freewill Baptists. De har sitt hovedkvarter i Nashville, Tennessee, USA. Tallet ca. 175 000 i årboken av 1968 bygger på oppgaver sendt inn av ledelsen i samfunnet.

⁷ The Encyclopedia of Missions, s. 585. The Free Baptist Cyclopædia, s. 525. — Hamilton Literary and Theological Institute ble åpnet i 1820, fikk i 1846 navnet forandret til Madison University. I 1890 forandret det navn igjen til Colgate University.

⁸ Norman Allen Baxter: Op. cit., s. 68.

⁹ Ibid., s. 66.

¹⁰ Kenneth Scott Latourette: A History of the Expansion of Christianity, vol. VI, s. 121.

¹¹ Norman Allen Baxter: Op. cit., s. 68.

¹² Ibid., s. 69.

¹³ Annual Report of the American Freewill Baptist Foreign Mission Society (AR) 1850, s. 14. — J. Phillips: An Introduction to the Santal Language, preface, s. III.

¹⁴ The Calcutta Christian Observer 1840, s. 5 ff.

¹⁵ M. M. Hutchin Hills: Reminiscenses, A brief History of the Free Baptist India Mission, s. 186—87.

¹⁶ AR 1841, s. 21.

¹⁷ Dana M. Albough: Between two centuries, s. 135.

¹⁸ Phillips giftet seg for annen gang i 1839 med Mary Anne Grimsditch, men hun døde allerede i 1840. Det var i hans tredje ekteskap med Hanna Cummings, en av misjonens kvinnelige misjonærer, han hadde 8 barn. (Se Norman Allen Baxter: Op. cit., s. 70.)

¹⁹ AR 1855, s. 8—9.

- 20 AR 1866, s. 14.
- 21 Thomas H. Stacey: Rev. Otis Robinson, 53 years missionary to India, s. 316.
- 22 The Oriental Baptist 1880, s. 145.
- 23 The Encyclopedia of Missions, s. 585.
- 24 The Oriental Baptist 1879, s. 72–73.
- 25 Ibid., s. 145–49.
- 26 AR 1845, s. 11.
- 27 India & Bengal Despatches 1856, vol. 97: Brev fra The Court of Directors East India Company til The Governor of Bengal, dat. 11.6.1856.
- 28 Om G. U. Yule's skoleplan se Eugen Stock: History of the Church Missionary Society, vol. II, s. 246. Jfr. Olav Hodne: L. O. Skrefsrud Missionary and Social Reformer among the Santals of Santal Parganas, s. 300–301.
- 29 India & Bengal letters received. December 1856, vol. 109, nr. 47: Brev fra The Governor of Bengal til The Honourable the Court of Directors of the East India Company, dat. 31.12.1856.
- 30 AR 1866, s. 8.
- 31 AR 1867, s. 23.
- 32 Bengal Educational Proceedings 1872: Brev fra J. Phillips til J. Ware Edgar, dat. 30.8.1872.
- 33 Annual Report on the Administration of Bengal 1866–67, s. 79.
- 34 AR 1870, s. 42. Jfr. Johannes Gausdal: Santalmisjonens historie på misjonsmarken, s. 19.
- 35 The Life of Lavinia Crawford (completed by a fellow laborer), s. 143.
- 36 AR 1851, s. 15.
- 37 AR 1852, s. 18–20.
- 38 AR 1852, s. 19 og 1853, s. 16.
- 39 Anders Malm: The Pioneer Era of the Santal Mission of the Northern Churches 1867–1910, s. 240.
- 40 H. H. Dodwell (Editor): The Cambridge History of India, vol. VI, s. 298–99. — Parliamentary Papers vol. LI, 1867 (India Office Library) inneholder en rekke brev som belyser hungersnøden i Orissa som også berørte Santal Parganas.
- 41 AR 1867, s. 32.
- 42 The Morning Star, 3.10.1866.
- 43 Parliamentary Papers vol. LI, 1876: Brev fra J. Phillips til The Commissioner for inquiring into the famine in Bengal and Orissa, dat. 24.1.1867.
- 44 AR 1867, s. 22–23.
- 45 The Friend of India, 12.4.1867.
- 46 AR 1852, s. 14.
- 47 AR 1848, s. 12.
- 48 Anders Malm: The Pioneer Era of the Santal Mission of the Northern Churches 1867–1910 s. 84. Den foreligger bare maskinskrevet.
- 49 Norsk Tidsskrift for Misjon 1960, s. 42.
- 50 Suniti Kumar Chatterji: Languages and the linguistic Problem, s. 6–7. — Heinz-Jürgen Pinnow: Versuch einer historischen Lautlehre der Kharia Sprache, s. 1–8.
- 51 The Calcutta Christian Observer 1846, s. 512.
- 52 The Missionary Herald 1847, s. 117. — Evangelisches Missions-Magazin 1860, s. 390–91.
- 53 The Calcutta Christian Observer 1834, s. 247 ff.: A. Leslie: Missionary tour among the Hill Tribes.
- 54 Journal of Asiatic Society of Bengal 1841, s. 488–97.
- 55 L. Skrefsrud til A. Graham, 30.9.1879. Jfr. Dahkwala 1880, s. 65.
- 56 The Calcutta Christian Observer 1845, s. 548.
- 57 Ibid., s. 742 f.

⁵⁸ Antallet av språk som tales i India oppgis meget forskjellig. Det henger sammen med om man betrakter beslektede språk som selvstendige eller som dialekter. I den nyeste norske fremstilling av Indias historie, A. St. Langeland og Haakon Holmboe: *India og Sørøst-Asia*, s. 13, regner man med ca. 100 språk. Andre oppgir et mangedobbelt antall.

⁵⁹ Santalene i Nord-Orissa og Sør-Bengal er sterkt påvirket av bengalsk språk og kultur. Det santali som tales bærer både i vokabular og syntaks preg av påvirkningen fra bengali.

⁶⁰ The Calcutta Christian Observer 1846, s. 512.

⁶¹ I alt sitt oversettelsesarbeid gjorde han bruk av santalske hjelpere. Når det gjaldt oversettelse av bibeldeler lot han santaler oversette fra bengali og så gikk han selv senere igjennom oversettelsene.

⁶² The Calcutta Christian Observer 1846, s. 512.

⁶³ AR 1851, s. 16.

⁶⁴ The Freewill Baptist Quarterly 1865, s. 43.

⁶⁵ W. Adam: Third Report on the State of Education in Bengal, s. 220.

⁶⁶ L. Skrefsrud til J. Wenger, 16.3.1869.

⁶⁷ Johannes Gausdal: Contribution to Santal Hymnology, s. 6.

⁶⁸ P. O. Bodding: A Santal Dictionary, preface, s. VIII.

⁶⁹ L. Skrefsrud til The Deputy Inspector of Schools in Santal Parganas, 2.6.1905.

⁷⁰ AR 1846, s. 10.

⁷¹ AR 1847, s. 11.

⁷² AR 1848, s. 12.

⁷³ AR 1849, s. 7.

⁷⁴ AR 1852, s. 15.

⁷⁵ Ibid.

⁷⁶ AR 1864, s. 8. — The Calcutta Christian Observer 1864, s. 518.

⁷⁷ Olav Hodne: L. O. Skrefsrud Missionary and Social Reformer among the Santals of Santal Parganas, s. 219.

⁷⁸ AR 1869, s. 36.

⁷⁹ AR 1870, s. 11.

⁸⁰ Brev fra Rector of the Theological Department, Serampore College, West Bengal, India, til forfatteren datert 19.1.1970.

⁸¹ For nærmere orientering se P. O. Bodding: Lidt om santalbibelens tilblivelse og Johan Nyhagen: En kulturinnsats i et primitivt folk i *Norsk Tidsskrift for Misjon* 1953, s. 229 ff.

⁸² L. O. Skrefsrud: A Grammar of the Santhal Language. Introduction, s. III–IV.

⁸³ Santalen 1888, s. 100.

⁸⁴ P. O. Bodding: Materials for a Santali Grammar, vol. II, s. 11.

⁸⁵ AR 1846, s. 11.

⁸⁶ The Calcutta Christian Observer 1846, s. 546–49.

⁸⁷ P. O. Bodding: Materials for a Santali Grammar, vol. I, s. 71.

⁸⁸ P. O. Bodding: A Santal Dictionary, vol. I, preface, s. VIII.

⁸⁹ W. J. Wintle (Editor): Dr. J. L. Phillips Missionary to the Children of India, s. 104.

⁹⁰ J. S. M. Hooper (revised edition by W. J. Culshaw): Bible Translation in India, Pakistan and Ceylon, s. 77–78. — Carl Bindslev: L. P. Larsen Evangelist and Theologian, s. 65 f.

⁹¹ Julius Richter: Das Werden der christlichen Kirche in China, s. 190.

⁹² J. S. M. Hooper: Greek New Testament Terms in Indian Languages, s. 86.

⁹³ P. O. Bodding: A Santal Dictionary, vol. I, s. 464.

⁹⁴ The Calcutta Christian Observer 1840, s. 12.

⁹⁵ L. O. Skrefsrud: What is the correct Term for God in Santhali?, s. 10.

⁹⁶ The Indian Evangelical Review 1880, s. 221 f.: A. Campbell, Reasons for the adoption of Ishwar as the term or equivalent for God, in the Santhali language.

⁹⁷ The Morning Star, 24.11 og 1.12.1869, J. Phillips: Ebenezer.

⁹⁸ The Third Report of the Indian Home Mission (Auxiliary to the Baptist Mission) for the year 1868–69, s. 5, The Morning Star, 1. desember 1869 ←— Mr. S's Santal Grammar, now in manuscript, which I was allowed to examine, affords the clearest and most complete explanation of the Santal verb of any thing I have ever seen. Years ago, when I published in a Calcutta paper a paradigm of the Santal verb, containing about 200 distinct forms, I was laughed at. Mr. Skrefsrud's paradigm, when complete, must contain not less than 2000 distinct forms! — →

⁹⁹ L. Skrefsrud til David Onsum, 14.5.1867.

¹⁰⁰ The Statesman & Friend of India (Daily) 16.11.1880, L. Skrefsrud: «God» in Santhali.

¹⁰¹ L. Skrefsrud til O. Bachelier, 25.3.1875.

¹⁰² The Christian Spectator 1872, s. 379.

¹⁰³ (L. O. Skrefsrud): The Traditions and Institutions of the Santhals, s. 1.

¹⁰⁴ The Christian Spectator 1872, s. 379.

¹⁰⁵ Historical Catalogue of printed Bibles, part IV, s. 1339.

¹⁰⁶ W. J. Wilkins til T. B. Baynes, 15.3.1872.

¹⁰⁷ Ibid.

¹⁰⁸ W. J. Wilkins til T. B. Baynes, 25.5.1872.

¹⁰⁹ L. Skrefsrud til A. Graham, 16.3.1876.

¹¹⁰ L. Skrefsrud til A. Campbell, 3.9.1876.

¹¹¹ L. Skrefsrud til F. T. Cole (fragment uten dato).

¹¹² The Ninth Annual Report of the Indian Home Mission to the Santhals for the year 1875–76, s. 21.

¹¹³ P. O. Bodding til Johs. Johnson, 10.9.1912.

¹¹⁴ The Morning Star, 29.12.1875.

¹¹⁵ L. Skrefsrud til The Calcutta [Bible] Society, 11.5.1876.

¹¹⁶ The Indian Evangelical Review 1880, s. 221 f. — I sin bok Santalernes religion sier Bodding, s. 7–8: «Jeg har ofte undret mig over, at man ikke har indført det gamle persiske ord Khoda, som er kjent alle vegne og aldrig har vært forbundet med avgudsvæsen».

¹¹⁷ The Indian Evangelical Review 1880, s. 221 f.

¹¹⁸ K. S. Macdonald til The Secretary British & Foreign Bible Society, 11.10.1881. — Minutes British & Foreign Bible Society, 30.11.1881.

¹¹⁹ The Statesman & Friend of India (Daily), 16.11.1880.

¹²⁰ Ibid. 29.11.1880.

¹²¹ Ibid. 8.12.1880.

¹²² Santalen 1900, s. 102–106, Olaf Bodding: Mødet paa Ebenezer i anledning af bibeloversættelsen.

¹²³ Minutes British & Foreign Bible Society, 27.9.1899.

¹²⁴ Ibid., 27.9.1899. L. Skrefsrud til C. Edmunds, 3.1.1899.

¹²⁵ W. Wright til C. Edmunds, 7.3.1899.

¹²⁶ The Morning Star, 27.11.1872.

¹²⁷ Ibid. 19.1.1870, J. Phillips: Our Santal Mission.

¹²⁸ Ibid. 29.6.1870, L. Skrefsrud: Appeal for the Santals.